

Grzeszczuk, Michał W.

"Bibliografia czasopism warszawskich 1579-1981 : t. 1: Litery A-D : t. 2: Litery E-Ł", opracował Kondrad Zawadzki przy współudziale Zofii Brulińskiej (i zespołu), Warszawa 1994-1996 : [recenzja]

Rocznik Historii Prasy Polskiej 2/2(4), 213-219

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał W. ***Bibliografia czasopism
warszawskich 1579–1981.***

GRZESZCZUK

T. 1: *Litery A–D.*

T. 2: *Litery E–Ł.*

Opracował Konrad Zawadzki
przy współudziale Zofii Brulińskiej
[i zespołu]
Warszawa 1994–1996

(Bibliography of Warsaw Periodicals
in 1579–1981. Vol. 1: Letters A–D.

Vol. 2: Letters E–Ł.)

Editor Konrad Zawadzki,
assistant editor Zofia Brulińska
[and other contributors], Warsaw, 1994–1996

Szacunkowa liczba polskich periodyków od 25 000 do 35 000 tytułów to koronny argument za koniecznością przygotowania ich retrospektywnej bibliografii. Potrzebę tę środowisko bibliografów, prasoznawców i bibliologów dostrzegało przez osiem minionych dekad, acz zjazdy, konferencje czy sympozja, na których o tym m.in. dyskutowano, dały plon (w stosunku do potrzeb) mizerny (zob. t. 1, s. VII–VIII). Wyłonił się z nich jednak model postępowania w zakresie rejestracji polskiego dorobku czasopiśmienniczego. Biorąc pod uwagę trudności natury organizacyjnej — do których należy choćby niedostępność czy niekompletność materiału źródłowego w jednym miejscu zgromadzonego — przyjęto, że najwłaściwszym jest opracowywanie retrospektywnych bibliografii regionalnych bądź lokalnych. Z nich to w przyszłości powinna się wyłonić ogólna bibliografia prasy polskiej (zob. t. 1, s. IX).

Ogłoszono do tej pory kilka bibliografii prasy regionalnej, m.in. czasopism śląskich, pomorskich, lubelskich, łódzkich, poznańskich (zob. t. 1, s. IX, przypis 10) i kieleckich¹. W ostatnich latach rozpoczęto edycję najobszerniejszej z nich, bo obliczonej na 4–5 tomów,

¹ M. Adamczyk, J. Dzieniakowska, *Prasa Kielecczyny w latach 1811–1989*, t. 1: 1811–1945, t. 2: 1945–1989, Kielce 1995–1996.

Bibliografii czasopism warszawskich 1579–1981. Dysponujemy także, ogłoszonymi przed trzydziestu z okładem laty, trzema zeszytami *Bibliografii prasy polskiej 1661–1831, 1832–1864 i 1944–1948*, nie została ona jednak ani ukończona, ani nie jest wolna od błędów. Stanowi wszakże swoisty rekonesans pola bibliograficznych poszukiwań historyków polskiego czasopiśmiennictwa. We wstępie do *Bibliografii czasopism warszawskich 1579–1981* i w *Literaturze* [przedmiotu] w obydwu tomach wyliczono nadto znaczną liczbę zestawień bibliograficznych i szczegółowych opracowań, zapewne nie wszystkich, skoro brakuje pozycji tak istotnych dla prasy dawnej, jak obszerny *Katalog czasopism XVI–XVIII w. w zbiorach starych druków Biblioteki Ossolineum* opracowany przez Barbarę Górską („Ze skarbcza kultury” 1963, z. 15, s. 7–262) czy nieco późniejszy katalog Kamili Kłodzińskiej *Czasopisma i druki prasowe od XVI do XVIII w. w zbiorach Biblioteki Kórnickiej* („Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1968, z. 9–10, s. 345–410).

Podstawowym mankamentem dotychczasowego dorobku w zakresie bibliograficznej wiedzy o prasie polskiej jest różnorodność konwencji opisu bibliograficznego oraz kryteriów doboru materiałów. Ma to jednak i walory pozytywne: oto bowiem z różnorodności propozycji wyłonić się może w przyszłości — miejmy nadzieję — metoda opracowania postulowanej, całościowej bibliografii czasopism polskich. Póki co, konieczna jest systematyczna praca nad przygotowaniem kolejnych zestawień oraz ponowna dyskusja nad zasadami rejestracji materiału.

Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981 jest w tym dorobku elementem bodaj najistotniejszym. Do tej pory ukazały się dwa tomy. Pierwszy *Litery A–D* w 1994 roku, drugi *Litery E–Ł* w 1996 roku. Praca powstała w powołanej w 1983 roku przy Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy Pracowni Bibliografii Czasopism Warszawskich pod kierunkiem Konrada Zawadzkiego. Podstawę opracowania bibliografii stanowiła w pierwszym rzędzie kartoteka tytułów sporządzona z wykorzystaniem ogłoszonych drukiem katalogów czasopism trzech bibliotek: Jagiellońskiej, Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Centralnego Archiwum KC PZPR. Oprócz tego spenetrowano pod kątem zakresu bibliografii katalogi kartkowe Biblioteki Narodowej, Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, Centralnej Biblioteki Wojskowej, Biblioteki Głównego Urzędu Statystycznego, Głównej Biblioteki Lekarskiej, Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, Bi-

blioteki Szkoły Głównej Handlowej i innych. Istotną pomocą były też publikowane bibliografie: *Bibliografia polska* Estreicherów, *Bibliografia prasy polskiej*, *Urzędowy wykaz czasopism wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej*, a także bardziej szczegółowe zestawienia dotyczące wybranych okresów (np. W. Bartoszewski, *Prasa powstania warszawskiego. Zarys historyczno-bibliograficzny*) bądź specjalnych typów czasopism. Nadto poszukiwania bibliograficzne posiłkowane były analizą opracowań naukowych (takich jak choćby tekst Józefa Szczepańca *Prospekt na „Gazetę Warszawską” Jana Ludwika Kocha z 1793 r.*) i biograficznych (*Polski słownik biograficzny*) — wykorzystanych w znacznym stopniu albo do ustalenia nazwisk redaktorów czy wydawców, albo identyfikacji nie zachowanych tytułów (zob. t. 1, s. X–XI).

W *Bibliografii* zarejestrowano warszawskie wydawnictwa prasowe z lat 1579–1981. Konrad Zawadzki w *Przedmowie* wyjaśnia, że pierwotnie proponowano zakończenie opracowania na roku 1980, ale po sugestjach recenzentów cezurę przesunięto na rok 1981. Wydaje się jednak, że więcej wyjaśnień wymaga data początkowa zasięgu chronologicznego spisu — 1579 rok. W tym roku Mikołaj Scharfenberger w swojej wędrownej drukarni wytłoczył w Warszawie *Edictum regium Svirensse ad milites* — zawierające informacje o przyczynach wojny z Moskwą, zdobyciu Połocka i innych szczegółach kampanii Batorego. Trudno odmówić szesnastowiecznemu druczкови charakteru informacyjnego, ale czy to było czasopismo², miałbym — uzasadnione chyba — wątpliwości. W tym świetle użyte w tytule określenie „czasopismo” wykazuje daleko idące symptomy umowności (błędności?); zdecydowanie szczęśliwszy jest termin „prasa”, ale i taka zmiana nie uprawniałaby do równie dalekich dowolności interpretacyjnych. Oprócz tego trudno bezsprzecznie dowieść, że te około 20 tytułów druków ulotnych, wydanych do początku XVIII wieku w Warszawie, to dostateczny argument za przesuwaniem daty powstania pierwszego „czasopisma” stołecznego o lat 150 z okładem wstecz?

Data 1579 miałyby więc sens tylko wtedy, gdybyśmy chcieli mówić o czterechsetleciu prasy warszawskiej. Ale to z kolei byłoby

² Według *Encyklopedii wiedzy o książce* czasopismo (periodyk) to wydawnictwo ciągłe, ukazujące się lub mające się ukazywać pod tym samym tytułem z numeracją bieżącą w określonych odstępach czasu. *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 1826.

zgoła humorystycznym nadużyciem. Istnieje zresztą dla tego typu efemeryd znakomity termin: „gazety ulotne”³ upowszechniony m.in. przez trzytomową bibliografię Konrada Zawadzkiego *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku*. Tam oczywiście znalazło się miejsce — właściwe — dla *Edictum regium* z roku 1579⁴, drukowanego być może rzeczywiście w Warszawie w drukarni „latającej” Mikołaja Szarfenbergera, jako „gazeta ulotna”, rzecz jasna, a nie żadne „czasopismo”.

Pomieszczony w *Bibliografii* materiał dotyczy czasopism ukazujących się w Warszawie w obecnych granicach administracyjnych. Przyjętym przez autorów kryterium, decydującym o umieszczeniu danego tytułu w spisie była siedziba redakcji, stąd np. w pierwszym tomie znalazły się „Acta Poloniae Historica” redagowane w Warszawie, a wydawane we Wrocławiu, a w następnych tomach znajdują się z pewnością i inne. Szkoda, że autorzy w dość szczegółowo skonstruowanym opisie bibliograficznym poskąpili informacji o miejscach wydania takich pism, tym bardziej że — jak twierdzi K. Zawadzki — „pozycji tego rodzaju, w których zachodzą rozbieżności między miejscem wydania a adresem redakcji jest stosunkowo niewiele” (t. 1, s. XII).

Imponująco przedstawia się różnorodność formalna zarejestrowanych pism. Mamy tu cały wachlarz możliwości: od dzienników („Kurier Warszawski”), tygodników („Avis Divers”), dwutygodników („Dwutygodnik Młodych”), poprzez miesięczniki („Bibliotekarz”), dwumiesięczniki („Biuletyn Branżowy Hodowli Roślin i Nasiennictwa”), kwartalniki („Człowiek i Środowisko”), aż po półroczniki („Biuletyn Międzynarodowego Stowarzyszenia im. Janusza Korczaka”) i roczniki („Człowiek i Nauka”). Tom pierwszy *Bibliografii* jest szczególnie interesujący. Zawiera bowiem bogaty rejestr biuletynów warszawskich instytucji — pism, których pełna ewidencja jest nader trudna, gdyż — jak pisze Konrad Zawadzki — „biblioteki [...] nie zawsze przywiązują dostateczne znaczenie do gromadzenia tego rodzaju pozycji, w bardzo ograniczonym też zakresie druki te są uwzględniane zarówno w bibliografiach ogólnych, jak i specjalnych” (t. 1,

³ J. Pirożyński (w: *Z dziejów obiegu informacji w Europie XVI wieku. Nowiny z Polski w kolekcji Jana Jakuba Wicka w Zurychu z lat 1560–1587*, Kraków 1995, s. 273) używa terminu „drukowane gazety ulotne” w naturalnej opozycji do „gazet pisanych” (s. 251).

⁴ Zob. K. Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 1: 1514–1661, Wrocław 1977, s. 36, poz. 145.

s. XIII). Jednak mimo to przyjęto pewne zasady selekcji materiału. Pominięto bowiem biuletyny wydawane przez profesjonalne agencje prasowe (PAP, PAT), jako że są to serwisy przygotowywane głównie na użytek czasopism (zob. t. 1, s. XIV). Nie zostały ujęte w *Bibliografii* także jednodniówki, poza tymi, które zapoczątkowały wydawnictwa periodyczne oraz wydawanymi zamiast zawieszonych przez rosyjską cenzurę czasopism (np. zamiast „Muchy” pojawiały się: „Kruk”, „Kukulka”, „Sęp”, „Kogut”, „Kuropatwa” i in.) — i to jest w pełni zasadne.

Do *Bibliografii* nie weszły także w większości okolicznościowe wydawnictwa periodyczne, towarzyszące konferencjom, zjazdom itp. — posiadając bowiem zakończenie, nie odpowiadają przyjętej przez autorów opracowania definicji czasopisma. W niektórych przypadkach uczyniono jednak wyjątki („Biuletyn Przedzjazdowy” PPS, „Biuletyn Komitetu Strajkowego Kolejarzy” z 1921 roku oraz „Biuletyn Informacyjny Strajku Okupacyjnego Pracowników Zakładów Związku Nauczycielstwa Polskiego” z 1937 roku) — ze względu na „wartość dokumentacyjną, jak i ze względu na znaczenie tych publikacji dla badaczy dziejów politycznych, społecznych czy gospodarczych” (t. 1, s. XV). Nie zostały jednak dostatecznie jasno wyłożone kryteria doboru, pozostaje więc mieć nadzieję, że subiektywny sąd autorów był tu czynnikiem drugorzędny.

W jednej części *Przedmowy* powiada Konrad Zawadzki, iż „wszystkie zawarte w *Bibliografii* opisy są w zasadzie sporządzone z autopcji” (t. 1, s. XV). W innej zaś czytamy: „dwie gwiazdki poprzedzają opisy czasopism, które się nie zachowały, czy też nie zostały odnalezione, a więc znanych jedynie z «drugiej ręki» — z informacji bibliograficznych czy katalogowych, względnie z literatury” (t. 1, s. XVII). Więc jednak nie wszystkie! Notabene tych z dwoma gwiazdkami jest w tomie pierwszym ponad 140 na 2429 opisów, a w drugim prawie 240 na 2246 opisów.

Zgromadzony materiał przedstawiono w porządku alfabetycznym według tytułów, najwłaściwszym dla tego rodzaju bibliografii. W przypadku występowania identycznych tytułów zastosowano dodatkowo porządek chronologiczny. Wzorowo skonstruowane są opisy bibliograficzne poszczególnych wydawnictw. Każdy rozpoczyna się numerem kolejnym pozycji — zarezerwowanym zarówno dla tytułów podstawowych, jak i samoistnych dodatków. Te ostatnie systemem odsyłaczy połączone są z tytułami macierzystymi. Potem następuje tytuł czasopisma, z pierwszym wyrazem wyróżnionym graficznie

wersalikami. Następnie podtytuł, określenie częstotliwości ukazywania się (jeśli tej nie wyczytamy z tytułu) oraz, w niektórych przypadkach, miejsce wydania. To ostatnie na ogół jest pomijane (wszak to czasopisma warszawskie), ale trzy przypadki potraktowane zostały odmiennie: pisma wydawane w miejscowościach obecnie znajdujących się w granicach administracyjnych Warszawy, czasopisma z okresu powstania warszawskiego oraz gazety lokalne, w których tytułach nie są wymienione nazwy dzielnic. Budzi wątpliwość nieujęcie w grupie tych wyjątków wspomnianych wyżej pism, których siedziba redakcji mieści(ła) się w Warszawie, a wydawane są w innych miastach. Dalej podane są daty ukazania się pierwszego i ostatniego numeru pisma, wyjątki w chronologii, a przy czasopismach kontynuowanych po 1981 roku zanotowano: „i dalej”. Kolejne dane to nazwisko wydawcy lub nazwa instytucji sprawczej, jeśli tej nie ma w tytule, ustalone nazwiska twórców pisma lub, w określonych przypadkach, informacja o redagowaniu pisma przez „Kolegium” czy „Zespół”.

Dalsza część to opis techniczny: format podany w centymetrach i technika powielania, jeśli tytuł nie był drukowany. W adnotacjach zaś znajdują się wskazania na zmiany zachodzące w elementach opisu zasadniczego, jeśli więc np. „Aktualności z Życia Kościoła” od numeru 10. z 1981 roku mają podtytuł „Tygodnik Katolicki”, w tym właśnie miejscu autorzy o tym informują. Tu też wyszczególnione są wszelkie samoistne dodatki do czasopisma, opisane także osobno w porządku alfabetycznym tytułów. Po tym następuje określenie czasopism konspiracyjnych, powstańczych i nielegalnych, informacja o języku czasopisma innym niż język polski itp. Tu również znajdują się dane o tym, że ukazał się jeden numer pisma lub że tytuł nie posiada numeracji czy datacji. W określonych przypadkach podano także wiadomości o czasopismach poprzedzających czy też stanowiących kontynuację danej pozycji. Dwa ostatnie elementy opisu to wskazanie na źródło danych — jeśli opisu nie przygotowano z autopsji — oraz sigła biblioteczne — pokazujące, w którym z wykorzystanych księgozbiorów (Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i in.) tytuł się znajduje.

Gwiazdką przed opisem oznaczono pozycje zdekompletowane, nie omówione szczegółowo, a dwoma gwiazdkami — tytuły opisane na podstawie bibliografii. W przypadku prasy konspiracyjnej zastosowano opis skrócony, podając w informacji o chronologii jedynie daty wydania i numerację pierwszych i ostatnich z odnalezionych

numerów (zob. t. 1, s. XVI–XVII). Obydwa tomy *Bibliografii* zaopatrzone zostały w indeksy nazwisk twórców zarejestrowanych czasopism, co znacznie podnosi wartość informacyjną dzieła. Można by się jeszcze pokusić o inne, np. instytucji sprawczych. Istotnym ułatwieniem są: wykaz stosowanych w opisach skrótów, rejestr spenetrowanych księgozbiorów wraz z używanymi skrótami oraz takiż spis wykorzystanej literatury.

Źle się stało, że w bibliografii, która w sposobie konstrukcji jest godnym naśladowania wzorem, pojawiły się — raczej nie przypadkiem — istotne uchybienia w stosunku do obowiązujących reguł. Rażące są więc ciągi nieodmiennych tytułów czasopism, w których wszystkie wyrazy pisane są ... wielkimi literami (poz. 2057: Do Boju [!]. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej „Proletariat”; poz. 2058: Do Broni [!]. Pismo Nowej Polski; poz. 2059: Do Czynu [!]. Pismo Polskiej Partii Socjalistycznej; poz. 1060: Do Kina [!]. Ilustrowany tygodnik filmowy; poz. 2061: Do Którego Pójść Kina [!]. Dwutygodnik ilustrowany informator itd.). Podobne błędy ortograficzne — co gorsza — pojawiają się także w *Przedmowie*. Na stronie XII dwukrotnie „Ze Skarbca Kultury” [!] i raz „Z Pola Walki”. Zastanawia też konsekwentne pisanie kolejnych wyrazów podtytułów małymi literami. Nie najlepiej jest również z redakcją techniczną dzieła. Oto częste są przypadki takiego złamania kolumny, że na początku wersu pojawia się dwukropek w funkcji umownego znaku bibliograficznego. Konwencja opisu bibliograficznego nie może przecież być argumentem za zmianą utrwalonych i właściwych obyczajów redakcyjnych — choć z przykrością stwierdzić trzeba, że omawiana bibliografia nie jest w tym miejscu rzadkim wyjątkiem. Dodawszy do tego inne zauważone przez Romana Nowoszewskiego⁵ mankamenty techniczne, należałoby ten etap prac polecić szczególnej uwadze korektorów.

Kończąc pozostaje wyrazić nadzieję, że autorzy pod kierunkiem Konrada Zawadzkiego wytrwale doprowadzą tę wartościową pracę możliwie szybko do końca (całość ma liczyć 4–5 tomów), a uwzględnienie niektórych przynajmniej sugestii recenzyjnych⁶ wpłynie pozytywnie na kształt dzieła.

⁵ R. Nowoszewski, *Bibliografia czasopism warszawskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1995, nr 2, s. 202–206.

⁶ Oprócz R. Nowoszewskiego pierwszy tom *Bibliografii...* recenzowali J. W. Gomułicki w „Roczniku Warszawskim” R. 25, 1995, s. 165–180 oraz S. Cieplowski w „Kronice Warszawy” 1995, s. 93–95.